

УДК 349.6:

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.1.56>

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ЕКОЛОГІЧНУ ІНФОРМАЦІЮ

Буцмак А.Ю.,

аспірант кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені академіка В.З. Янчука

Національного університету біоресурсів і природокористування України

Буцмак А.Ю. Обмеження права на екологічну інформацію.

Стаття присвячена теоретико-правовому аналізу закріплених у міжнародному та національному законодавстві положень про відкритість екологічної інформації та обмежень права на доступ до такої інформації. Розглянуті, зокрема, норми, закріплені в універсальних та регіональних міжнародних актах, таких як Загальна декларація прав людини, Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, а також Конституції України, чинних законах України. Крім того проаналізовано обмеження доступу до інформації про довкілля в умовах воєнного стану. Актуальність обраної тематики полягає в наявності конкуруючих норм у законодавстві, які стосуються обмеження всього масиву інформації та інформації про стан довкілля як окремої його частини. Мета цієї статті – аналіз законодавства, яке регулює обмеження доступу до екологічної інформації, його застосування на практиці. Для досягнення поставленої мети автор застосовував такі методи як: аналіз, синтез, тлумачення та порівняльно-правовий. Результати дослідження такі: на сьогодні в царині міжнародного права все ще існують обмеження у праві на доступ до екологічної інформації. Такі обмеження законодавчо закріплені і в національному законодавстві та в основному повторюють норми міжнародних конвенцій. Проте у практичній площині навіть в умовах введеного воєнного стану право на доступ до екологічної інформації залишається не обмеженим будь-якими додатково прийнятими нормами законодавства. У зв'язку з цим помітна суттєва трансформація саме правозастосування норм, у яких закріплені інформаційні екологічні права людини, оскільки лише Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція) відображає сучасні тенденції у праворозумінні з окресленого питання, тоді як норми у прийнятих у 40-х і 50-х роках універсальних міжнародних актах є морально застарілими.

Ключові слова: екологічне право, право на доступ до екологічної інформації, правомірне обмеження, обмеження доступу до інформації, третє покоління прав людини, відкритість екологічної інформації.

Butsmak A. Limitations of the right to environmental information.

The article is devoted to the theoretical and legal analysis of the provisions on the openness of environmental information and restrictions on the right to access such information established in international and national legislation. Considered, in particular, norms enshrined in universal and regional international acts, such as the Universal Declaration of Human Rights, the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the International Covenant on Civil and Political Rights, as well as the Constitution of Ukraine, current laws of Ukraine. In addition, the limitations of access to information about the environment in the conditions of martial law were analyzed. The relevance of the chosen topic lies in the presence of competing norms in the legislation, which relate to the limitation of the entire array of information and information about the state of the environment as a separate part of it. The purpose of this article is to analyze the legislation that regulates the restriction of access to environmental information, its application in practice. To achieve the goal, the author used such methods as: analysis, synthesis, interpretation and comparative law. The results of the study are as follows: today, in the field of international law, there are still restrictions on the right to access environmental information. Such restrictions are legislated in national legislation and basically repeat the norms of international conventions. However, on a practical level, even under martial law, the right to access environmental information remains unrestricted by any additional legislation. In

this regard, a significant transformation is noticeable in the law enforcement of norms that enshrine human informational environmental rights, since only the Convention on Access to Information, Public Participation in the Decision-Making Process and Access to Justice on Environmental Matters (Aarhus Convention) reflects modern trends in legal understanding of the outlined issue, while the norms in the universal international acts adopted in the 40s and 50s are morally outdated.

Key words: environmental law, the right to access to environmental information, lawful restriction, restriction of access to information, the third generation of human rights, openness of environmental information.

Постановка проблеми. У зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України Указом Президента «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 р. в Україні було введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 р., який продовжено по цей час. Згідно Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Згідно ст. 64 Конституції України в умовах воєнного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень.

Відповідно до положень статті 64 Конституції України в умовах воєнного стану можуть встановлюватися додаткові обмеження (вичерпний перелік визначено у статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [10]) окремих конституційних прав і свобод, за винятком передбачених статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції.

Як бачимо, ст. 50 Конституції України (право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди) не потрапила у перелік прав і свобод, які не підлягають обмеженню в умовах воєнного стану, тому актуальним є питання дослідження обмеження права на отримання екологічної інформації в цілому і в умовах воєнного часу.

Стан опрацювання проблематики. Проблеми забезпечення екологічних прав, установа меж їх реалізації в умовах глобалізації з урахуванням концепції сталого розвитку суспільства були й є предметом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Зазначеним питанням присвячено, зокрема, фундаментальні наукові праці таких українських учених, як В.І. Андрейцев, Г.І. Балуєк, А.П. Гетьман, М.В. Краснова, Н.Р. Малишева, Ю.С. Шемшученко, С.М. Кравченко, Н.Р. Кобецька, Г.В. Анісімова та ін. Серед зарубіжних дослідників проблем забезпечення екологічних прав та обов'язків людини і громадянина варто особливо виокремити роботи М.М. Бринчука, М.І. Васильєвої, Т.І. Макарової, С.А. Балашенка та ін. Указаними вченими всебічно досліджено сутність, гарантії та особливості здійснення екологічних прав, проблеми їх захисту, правові питання дотримання екологічних обов'язків. Серед відомих вчених, які досліджували обмеження права на інформацію можна виділити таких як Н.В. Кушакова-Костицька, Т.А. Костецька, А.І. Марущак, Г.О. Шлома, І.Л. Бачило, О.В. Нестеренко, Н.М. Ковальова, В.А. Копилова, О.В. Кохановська, Є.Ю. Захаров, В.М. Брижко, В.В. Масич, Є.В. Петров, В.Г. Пилипчук, О.Б. Червякова, А.Б. Венгерова, Б.М. Гоголь, В.Ю. Ярош, М.В. Якушев, Є.В. Петров, Ч.Н. Азімов, Т.В. Чубакура, О.В. Заєць та ін.

Утім, проблеми правомірного обмеження таких прав, на жаль, не були достатньою мірою висвітлено в еколого-правовій літературі.

Формулювання мети статті. Метою даного дослідження є вивчення міжнародних правових актів та актів національного законодавства, які регулюють обмеження права на інформацію, визначення чи є право на отримання екологічної інформації безумовним, що впливає на обмеження доступу до конкретної екологічної інформації.

Виклад основного матеріалу. Функціонування сучасного суспільства неминує породжує ситуації, які потребують від держави обмежити громадянські права та свободи, оскільки певні обмеження конституційних прав одних осіб одночасно є гарантією реалізації прав інших. Саме тому кожен із цих актів містить обмеження у реалізації права на інформацію.

Поняття правового обмеження в екологічному праві можна розглядати в широкому та вузькому сенсі. У широкому розумінні ця категорія охоплює всі елементи правового регулювання, що спрямовані на впорядкування суспільних екологічних відносин шляхом встановлення меж дозволеної поведінки суб'єктів у сфері використання природних ресурсів та впливу на довкілля. У цьому сенсі правові обмеження базуються як на нормах законодавства, так і на принципах екологічного права, адміністративних актах, договорах, судових рішеннях. У вузькому розумінні правові обмеження є інструментами, за допомогою яких здійснюється обмеження права, звуження обсягу варіантів можливої дозволеної поведінки на етапі його реалізації заради задоволення інших більш значимих відповідно до ситуації (часто суспільних) інтересів [1].

Проте, для того щоб обмеження прав громадян виконували свої праворегулюючі функції та досягали встановленої законодавством мети, їх слід відрізнити від порушення прав. В юридичній літературі наводяться їх основні відмінності.

Так, якщо обмеження прав людини, як зазначалося, – це звуження їх обсягу, а також чинники, що унеможливають або ускладнюють реалізацію особою прав та свобод, то порушення прав – це протиправне завдання шкоди правам, свободам і законним інтересам особи, групі або невизначеному колу осіб. Окрім того, обмеження прав можуть встановлюватися законодавчо, а порушення – ні; порушення прав завжди є протиправними, обмеження – ні; обмеження прав людини можуть сприяти забезпеченню більш значущих за змістом або за колом осіб інтересів, порушення, як правило, спрямовані на задоволення приватних інтересів; обмеження дуже часто встановлюються з метою попередження порушення прав людини [2, с. 5-6].

Таким чином, права людини, незважаючи на їх безперечну найвищу цінність у правовій демократичній державі, не можуть бути зведені в абсолют і бути завжди і в усіх випадках недоторканими, бо людина є частиною суспільства та діє в системі суспільних зв'язків, а отже, у системі встановлених цим суспільством меж та правил. Право як один із регуляторів суспільних відносин завжди виступає офіційним мірилом діючої свободи людини, її нормою, вказівником меж належної та можливої поведінки, мірою соціальної відповідальності. Такі його інструменти, як заборони та обмеження, слід уважати об'єктивно необхідними елементами (методами) правового регулювання суспільних відносин. Тому доцільно розглядати обмеження екологічних прав як звуження їх обсягу в процесі реалізації з метою задоволення відповідних об'єктивних суспільних інтересів.

Правові обмеження, що передбачені у земельному, водному, лісовому, гірничому, фауністичному, флористичному, природно-заповідному законодавстві, мають свої особливості залежно від природного ресурсу, що використовується, і виду впливу на довкілля. Вони виражаються, зокрема, в обґрунтованому звуженні обсягу відповідних правових можливостей природокористувачів, у формах вимог, лімітів, нормативів, правил, прямих заборон, обов'язків природокористувачів, у встановленні спеціального порядку реалізації їхніх суб'єктивних прав, призупиненні діяльності, що порушує екологічні вимоги, запровадженні юридичних санкцій тощо. Існування цих обмежень зумовлене необхідністю збереження суспільно значущих цінностей, що лежать в основі публічних екологічних інтересів.

Таким чином, правові обмеження виступають як засіб превентивного правового впливу на поведінку носіїв екологічних прав, спрямованого на захист загального суспільного інтересу – збереження довкілля та його природних ресурсів заради сталого розвитку. Правомірні обмеження деяких екологічних прав, особливо пов'язаних з природокористуванням, сприяють встановленню певного екологічного правопорядку у відповідних суспільних відносинах шляхом досягнення рівноваги між інтересами держави, суспільства, юридичних і фізичних осіб у процесі задоволення їхніх матеріальних, майнових, економічних, соціальних та екологічних потреб.

Вбачається, що обмеження екологічних прав можуть бути встановлені за різними критеріями та причинами, але, як правило, мають на меті забезпечення балансу між економічними, екологічними та соціальними інтересами суспільства. У кінцевому підсумку правомірне обмеження екологічних та інших прав людини і громадянина може сприяти досягненню гармонійного сталого розвитку, де людина не тільки наділена встановленими і гарантованими правовими можливостями, а й свідомо несе відповідальність за збереження довкілля та його природних ресурсів на благо теперішнього і прийдешніх поколінь.

Таким чином, можна констатувати, що екологічні права одних суб'єктів можуть у певних випадках бути правомірно обмежені. Проте, як бути із правом на екологічну інформацію?

Деякі вчені, виходячи із загального тлумачення права на інформацію, вважають, що обмеженню підлягає і право на вільний доступ до екологічної інформації та вільне отримання, використання, поширення та зберігання такої інформації, приводячи вище описані узагальнення.

Для вирішення поставлених завдань необхідно визначитися з можливими критеріями обмеження екологічних прав громадян, їх законністю та обґрунтованістю.

Прикладом для формулювання критеріїв правомірних обмежень державою індивідуальних прав і свобод є міжнародне законодавство. Обмеження права на інформацію в міжнародному праві є певними визначеними межами їх здійснення, яких повинні дотримуватися всі держави, таким чином, щоб вони не переросли в правопорушення. Виконання цього завдання покладає на держави особливу відповідальність і вимоги використання правових інструментів, які відповідають вимогам, що склалися в процесі формування міжнародної практики та захисту прав і свобод людини. У той же час, як уже зазначалось, право на інформацію як комплексний правовий інститут має в своєму складі неоднорідні за своєю правовою силою права та свободи, які відрізняються межами та можливостями їх обмеження. Що стосується певних критеріїв обмеження права на інформацію, що закріплені в документах міжнародного значення, то серед них можна виділити наступні.

Так, відповідно до Загальної декларації прав людини 1948 р. (ст. 29 п. 2) під час здійснення своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав та свобод інших і забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку й загального добробуту в демократичному суспільстві [3].

Реалізуючи цей підхід, у ст.ст. 8–11, 18 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [4], ч. 2 ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. [5] визначено фактори правомірного обмеження прав людини.

Зокрема, такі обмеження можуть установлюватися в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

На національному рівні відповідно до частини третьої статті 34 Конституції України здійснення прав на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [1].

Крім того, статтею 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації» передбачено, що обмеження доступу до інформації здійснюється відповідно до закону при дотриманні сукупності таких вимог:

- виключно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя;
- розголошення інформації може завдати істотної шкоди цим інтересам;
- шкода від оприлюднення такої інформації переважає суспільний інтерес в її отриманні [7].

Отже, таке конституційне обмеження прав особи збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію узгоджується з вище вказаними міжнародними положеннями.

Таким чином, Конституцією України визначено вичерпний перелік підстав, за наявності яких законами України може передбачатися обмеження прав особи на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації, оскільки реалізація цих прав не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб (абзац другий статті 5 Закону України «Про інформацію» [8]), у тому числі й конституційне право особи на невтручання в її особисте і сімейне життя, встановлене частиною першою статті 32 Основного Закону України.

При цьому, установлюючи порядок надання інформації законодавцем передбачено її поділ на види - на відкриту та інформацію з обмеженим доступом (ст. 20 Закону України «Про інформацію»). Точніше, будь-яка інформація є відкритою, крім тієї, що віднесена законом до інформації з обмеженим доступом. Саме тому найчастіше обмеження права на інформацію відбувається стосовно інформації з обмеженим доступом, яка відповідно до ст. 21 цього ж Закону поділяється на конфіденційну, таємну та службову інформацію [8].

Проте, розуміючи, що екологічні права займають провідну роль для сталого та екологічно безпечного розвитку, а адекватна охорона навколишнього середовища важлива для добробуту людини, у

1998 році була прийнята Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція), яка закріпила свободу екологічної інформації [9].

Крім того, виокремлюючи спеціальну роль екологічних правовідносин, законодавцем у ст. 50 Конституції України окремо закріплено право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та передбачено, що кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Оскільки така інформація є суспільно важливою, то вона ніким не може бути засекречена.

Таким чином, різні норми Конституції України (загальні та спеціальні) містять різне бачення того чи підлягає оприлюдненню певна екологічна інформація.

За загальним правилом, норми права мають забезпечувати однозначні орієнтири правомірності поведінки як суб'єктів приватного, так і публічного права, а також не повинні суперечити одна одній та мають взаємно узгоджуватись. При цьому, завжди існує імовірність протиріч між нормами права, що є негативним явищем, що і ми і спостерігаємо у вище викладених нормах Конституції України.

Звертаючись до теорії держави і права, юридичною практикою вироблено декілька підходів до розв'язання протиріччя у застосуванні конкуруючих між собою норм (норми є конкуруючими у випадку ситуації, за якої вони за своїм безпосереднім змістом регулюють одні й ті ж правовідносини).

Основними підходами до подолання таких протиріч є використання змістовного та темпорального (часового) способу подолання колізій.

Змістовні колізії - це колізії, що виникають внаслідок часткового збігу обсягів регулювання правовідносин різними нормами права, обумовлені специфікою суспільних відносин та пов'язані з поділом норм права на загальні, спеціальні та виняткові.

Ця специфіка полягає у тому, що обидва юридичних склади відповідають фактичній ситуації, однак, необхідно керуватися принципом *Lex specialis derogat generali*, суть якого зводиться до того, що спеціальний закон скасовує дію загального закону; спеціальна норма має перевагу над загальною, при розбіжності загального і спеціального закону діє спеціальний закон.

У разі якщо норми нормативних актів рівної юридичної сили містять різні моделі правового регулювання, перевагу при застосуванні слід надавати тій нормі, яка регулює вужче коло суспільних відносин, тобто є спеціальною.

Саме такий підхід застосував Верховний Суд у постанові від 29.01.2019 у справі № 807/257/14. Крім того, про перевагу норм *lex specialis* над іншими загальними нормами зазначає у своїх рішеннях і Європейський суд з прав людини (п. 69 рішення у справі «Ніколова проти Болгарії» № 7888/03, п. 15 рішення у справі «Баранкевич проти Росії» № 10519/03 тощо).

Зі змісту ст. 50 Конституції України вбачається, що викладені у ній норми є спеціальними аніж ті, що викладені у ст. 34 Конституції України, тому підлягають застосуванню лише норми ст. 50 Основного Закону, в яких без виключень прописано, що екологічна інформація не може бути ніким засекречена.

З цієї позиції можна стверджувати, що право на екологічну інформацію є абсолютним, та його можна поставити у один рядок із такими правами, як право не піддаватися тортурам і нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню; свобода від рабства і підневільного стану; право на захист порушених прав і свобод.

В цілому такий підхід є виваженим та сучасним, адже право на екологічну інформацію, як частина екологічних прав відноситься до колективних прав, які належать всьому суспільству, і у їх ефективній реалізації зацікавлена переважна більшість суспільства.

Не варто забувати і про основну ціль отримання такої інформації - вплив на прийняття екологічно мотивованих рішень, захист порушених екологічних прав (право на безпечне довкілля тощо), відшкодування завданої шкоди.

Аналізуючи чинне українське законодавство видається, що запроваджений в Україні з 2011 року порядок допускає єдину можливість обмеження доступу до інформації про стан довкілля, а саме – обмеженню може підлягати лише інформація про розташування військових об'єктів.

Однак, відповідно до положень статті 64 Конституції України в умовах воєнного стану можуть встановлюватись додаткові обмеження (вичерпний перелік визначено у статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [10]) окремих конституційних прав і свобод, за винятком передбачених статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції.

Як бачимо, ст. 50 Конституції України не потрапила у перелік прав і свобод, які не підлягають обмеженню в умовах воєнного стану.

Таким чином, відповідно до чинних положень Конституції України права, гарантовані ст. 50 Основного Закону, де-юре можуть бути обмежені в умовах воєнного стану.

Однак, відповідно до Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022 (затверджено Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» реєстр. № 2102-ІХ від 24.02.2022) у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися лише конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України [11].

З огляду на вказане, в умовах воєнного стану, на даний час відсутні законодавчі норми, які б обмежували права на звернення і на доступ та поширення інформації про стан довкілля та якість харчових продуктів. Вказане пов'язане з тим, що своєчасне доведення такої інформації до громадськості може врятувати життя та здоров'я громадян, а також запобігти або відвернути інші негативні наслідки для довкілля.

Висновки. Основним Законом нашої країни проголошено принцип пріоритету прав і свобод людини порівняно з державними та іншими інтересами. Хоча екологічні права прямо й не віднесені до найвищих соціальних цінностей, вони вважаються основою конституційно закріпленої екологічної функції держави, а забезпечення їх реалізації визначено обов'язком останньої, що, своєю чергою, формує зміст і спрямованість сучасної державної екологічної політики.

Правомірне обмеження права на доступ до екологічної інформації є певним компромісом у правових відносинах держави та особи, за допомогою якого досягається розумний баланс між інтересами окремих осіб, суспільства і держави у важливих сферах суспільного життя, зокрема в екологічній.

Аналіз спеціального законодавства дає підстави стверджувати, що право на отримання екологічної інформації все більше трансформується у абсолютне право, адже незважаючи на встановлені законодавчі випадки навіть в умовах військового стану таке право не є обмеженим, оскільки користь відкритості екологічної інформації значно переважає будь-які обмеження у її розповсюдженні.

Список використаних джерел:

1. Бредіхіна В. Деякі теоретичні аспекти обмеження екологічних прав громадян в умовах реалізації концепції сталого розвитку. *Юридичний вісник*. 2020. № 2. С. 179–187. URL: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i2.1721>.
2. Васечко Л. Обмеження прав людини в умовах глобалізації: проблеми теорії і практики. *Юридична Україна*. 2013. № 1. С. 4–8.
3. Загальна декларація прав людини (рос/укр) : Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р.: станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966 р.: станом на 19 жовт. 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
6. Конституція України: офіц. текст від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 10.06.2022).
7. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI: станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 30.06.2023).
8. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII: станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.
9. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція): Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 25.06.1998 р.: станом на 27 трав. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text.
10. Про правовий режим воєнного стану Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII: станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
11. Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.